

17. Колосок Б. Архітектура та містобудівна перебудова Луцька 1921– 1939 рр. *Волинський музей: історія та сучасність*: наук. зб. Луцьк: МП «Пульс», 2009. Вип. 4. С. 476–484.
18. Пясецький В. Е. Цегляна орнаментика Луцька. *Луцький замок*. 2004. 29 квітня. № 18.
19. Пясецький В. Е. Бомби для турецької кав'ярні. *Волинська газета*. 2008. 31 липня. С. 3.
20. Котис О. Марку, ти правий. Як луцький мажор спаскудив місто. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/366-marku-ty-ne-pravyi-iak-lutskyi-mazhor-spaskudyv-misto>
21. Котис О. Чарівлива цукерня Розаліні в Луцьку. Ласувати модним і смачним. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/392-charivlyva-tskernia-rozalini-v-lutsku-lasuvaty-modnym-i-smachnym>
22. Котис О. Колесо історії. Незнані будинки Кронштейнів. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/9143-koleso-istorii-neznani-budynky-kronshteiniv>
23. Котис О. «Избави от врат адовых»: історична доля луцької каплиці. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/139-yzbavy-ot-vrat-adovykh-istorychna-dolia-lutskoi-kaplytsi1>
24. Котис О. Найгарніший будинок в центрі Луцька будувався зі скандалом у 1901 році. *Хроніки Любарта*. URL: <https://www.hroniky.com/news/view/17036-naihamishyi-budynok-v-tsentri-lutska-buduvavsia-zi-skandalom-u-1901-rotsi1>

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.06>

УДК 929.7(477.82) : 327

Геннадій Гулько

Маловідомий державний дисидент доби середньовіччя на Волині

Автор розповідає про мало відомі сторінки історії Волині і, зокрема про дисидента великого князя Тверського Михайла Борисовича. Великий князь переховувався на Волині від Московського переслідування наприкінці XV століття. Він мав маєток в селі Печихвости Перемиського повіті на Волині, що стало підставою для таких висновків після нумізматичної знахідки

У статті описується політична ситуація, яка склалася на той час у відносинах між різними князівствами Північної – Східної Русі в складі Московської держави наприкінці XV століття. Проймперське «збирання» території досягло свого апогею. У 1485 році настала черга Великого князівства Тверського.

Монета свідчить про відомого дисидента державного рівня, великого князя Тверського Михайла Борисовича, який потерпів від політики феодального суверена як борець проти тиранії за особисту свободу та самостійність свого князівства. Михайло Борисович знайшов притулок на Волині, мав тут маєток і, можливо, роками проживав тут. Але з ряду причин у місцевих наукових та краєзнавчих публікаціях це майже не згадується. Зважаючи на цю обставину та знахідку в 2018 році тверської монети пуло біля села Озденіж Луцького району, і це може мати відношення до князя-втікача Михайла Борисовича. Тому ця маловідома тема за умов російсько-українських відносин сьогодення все ж має актуальне значення.

У статті також наводяться аналоги дисидентства. Автор представляє Андрія Курбського, який також переховувався на Волині і був політичним біженцем у часи Івана IV. На Волині в 1571 р. князь одружився на Марії Юрїївні, удові по Михайлові Козинському, уродженій князні Гольшанській-Дубровицькій, але союз не склався і подружжя розлучилось в 1578 р. Адже від першого шлюбу в Марії було два сини Ян і Андрій, і були вони страшенними розбійниками. А.М. Курбський помер у травні 1583 р. у своєму маєтку в Ковелі та був похований у Ковельському монастирі Святої Трійці у Вербі

Ключові слова: Михайло Борисович, дисидент, Волинь, Печихвости.

Gennady Gulko. The little-known state dissident of the Middle Ages in Volyn.

The author tells about the little-known pages of the history of Volyn and, in particular, about the dissident of the Grand Duke of Tver Mikhail Borisovich. The Grand Duke hid in Volhynia from Moscow's persecution in the late 15th century. He had an estate in the village of Pechykhvosty, Peremyshl district, Volyn, which became the basis for such conclusions after a numismatic find. The article describes the political situation that prevailed at that time in relations between the various principalities of North - Eastern Russia as part of the Moscow state in the late XV century. Pro-imperial "gathering" of territories reached its apogee. In 1485 it was the turn of the Grand Duchy of Tver. The coin testifies to a well-known state-level dissident, Grand Duke Mykhailo Borysovych of Tver, who suffered from the policies of a feudal sovereign as a fighter against tyranny for the personal freedom and independence of his principality. Mykhailo Borysovych found refuge in Volyn, had an estate here and may have lived here for years. But for a number of reasons it is hardly mentioned in local scientific and local history publications. Given this circumstance and the discovery in 2018 of a Tver coin pooled near the village of Ozdenizh, Lutsk district, and this may be related to the fugitive prince Mykhailo Borysovych. Therefore, this little-known topic is still relevant in today's Russian-Ukrainian relations. The article also provides analogues of dissent. The author presents Andriy Kurbsky, who also hid in Volhynia and was a political refugee during the reign of Ivan IV. In Volhynia in 1571 the prince married Maria Yuriyivna, widow of Mykhailo Kozynsky, née Princess Holshanska-Dubrovyska, but the union did not form and the couple

divorced in 1578. After all, Maria had two sons from her first marriage, and they were terrible robbers. A.M. Kurbsky died in May 1583 on his estate in Kovel and was buried in the Kovel Monastery of the Holy Trinity in Verbits

Key words: Mikhail Borisovich, dissident, Volyn, Pechevosty.

Триваюче обговорення громадськістю теми про 1180-річчя державності України спонукає до продовження пошуків маловідомих сторінок історії як в межах власне країни, так і її давньої складової – Волині. Незважаючи на те, що професійними істориками та місцевими краєзнавцями про минувшину нашого краю написано немало, проте завдяки уважним пошукам її дослідники завжди знайдуть недостатньо вивчене, або ж навіть, так звані, «білі плями». Серед таких малодосліджених тем є питання перебування та діяльності на території історичної Волині кількох відомих дисидентів державного рівня в добу середньовіччя. Як правило вони були втікачами від тиранії своїх володарів та борцями за свою особисту політичну або релігійну свободу. Можна дискутувати щодо причин цього унікального історичного явища, чому саме волинську землю вони самі, або суверени Речі Посполитої їм обирали, як місце тимчасового або ж постійного перебування. Проте безперечним щодо цього є, перш за все, геополітичний фактор щодо Волині, його споконвічне перебування між багатоплановими політичними, культурними, релігійними тощо впливами Сходу та Заходу. Можливо, саме тому особиста свобода в усі часи була суттєвою складовою переконань типового волинянина, який, водночас, з розумінням сприймав різноманітні особливості своїх вимушених гостей чи сусідів. Тільки цим можна пояснити багаторічну діяльність тут в XV столітті литовського князя Болеслава - Лева Свидригайла та його боротьбу за самостійність Волині в складі Великого князівства Литовського від великопольської корони [4,152]. Тут варто згадати й втікача від тиранії Московського царя Івана IV відомого полководця та публіциста князя ярославського Андрія Курбського та його суперечливу славу, зажиту на історичній Волині в 60-ті – 80- роки XVI століття [5,31]. Можна назвати також відому, дещо одіозну історичну особу так званого «Лжедмитрія І» та його тимчасове перебування на рубежі XVI – XVII століть в одному з волинських маєтків князів Вишневецьких [4,242]. Не меншу зацікавленість становить також такий історичний персонаж, як Андрій Вишоватий - один відомих ідеологів соціалістів Східної Європи, який у 1645 – 1652 роках знайшов притулок від релігійних гонінь у с. Галичани на Горохівщині [19].

Але якщо волинський період життя цих історичних осіб в основному досліджені, то життєвий шлях у нашому краї ще одного відомого дисидента державного рівня, великого князя Тверського Михайла Борисовича, залишається маловідомим [13,31]. У той же час, цей князь – відомий державний діяч, теж потерпів від політики феодального суверена як борець проти тиранії за особисту свободу та самостійність свого князівства. Як і інші згадані історичні персонажі, Михайло Борисович знайшов притулок на Волині, мав тут маєток і, можливо, роками проживав тут. Але з ряду причин у місцевих наукових та краєзнавчих публікаціях це майже не згадується [15,51]. Зважаючи на цю обставину та знахідку в 2018 році тверської монети пуло біля села Озденіж Луцького району, що може мати відношення до князя - втікача Михайла Борисовича, то ця маловідома тема за умов російсько-українських відносин сьогодення все ж має актуальне значення (мал.1-2).

Як відомо, проімперське «збирання» територій Північно – Східної Русі в складі Московської держави наприкінці XV століття досягало свого апогею [13,29]. Однією з закономірних для того періоду рис політичного розвитку цієї країни стало позбавлення останніх ознак самостійності боярських республік Великого Новгороду, Пскова та ряду інших князівств Північно – Східної Русі. У 1485 році настала черга Великого князівства Тверського. Так як ця тема не є основним напрямком дослідження, то все ж варто наголосити на кількох наступних аспектах. По – перше, безпосереднім приводом до активізації вже триваючого процесу остаточного приєднання Тверського князівства до Московської держави була остання спроба князя Тверського зберегти свої залишки незалежності від рівнозначного по титулу, та ще й родича, Великого Московського князя Івана III. За умов відомих обоюсторонніх контактів тодішнього московського та литовського істеблішменту, став намір у 1484 році, на той час вдівця, князя Михайла Борисовича одружитися з онукою Польського короля та Великого князя Литовського Казимира. Звичайно, що такі його дії передбачали й відповідний міждержавний охоронний договір проти інтеграційних територіальних зазіхань московського князя. Проте, як повідомляють літописні матеріали, Іван III, після перехоплення прикордонною службою литовського гінця з князівською перепискою, негайно використав це для військового походу проти

Твері. Незважаючи на спроби тверського князя уладнати справу дипломатичним шляхом і навіть закликом про допомогу литовськими військами, але все було марним. Послані ним на переговори єпархіальний єпископ та ближні бояри під тиском московського князя його зрадили, а майбутній тесть Казимір, виходячи зі своїх внутрішніх проблем, нічим тверському князю не допоміг. По - друге, розв'язкою цих подій стала обставина, що з оточеної звідусіль московським військом Твері, через «Тьмацькі» міські ворота, в ніч з 10 на 11 вересня 1485 року князь Михайло Борисович назавжди покинув свій рідний край і подався в Литву. Невідомим залишається та обставина, чому Іван III, тримаючи місто вже декілька днів в облозі під обстрілом, все ж надав йому можливість втекти. Цілком можливо, що це були чисто родинні мотиви щодо князя Михайла, або ж небажання ускладнювати тогочасні й так складні відносини з Великим князівством Литовським, родичем володаря якого вже був тверський князь. Відомо, також, за таких умов останній здійснив втечу, швидше всього, не спромігшись забрати значної частини князівської скарбниці, лишивши її в місті на матір. За спробу приховати ці скарби, княгиню, яка, до речі, була матір'ю першої дружини Івана III, ув'язнили у Переяслав – Залеський.

По - третє, згідно документальних відомостей, князя - втікача в Литві спершу прийняли, але, вірогідно, без особливих почестей, незважаючи на можливе одруження з внучкою володаря Речі Посполитої Казимира. Про це може свідчити рівень великокнязівських наділів Михайла Борисовича маєтностями у Великому князівстві Литовському. Достеменно відомо, що біля двадцяти років перебуваючи в Литві та Польщі, він володів «имение» (маєтком) Лососиное в Слонимському повіті, селами «Белавичи» і «Гощов» та «имением Печи – Хвосты на Волини, в Луцком повете» [13,31]. Це зовсім не багато для князя, який перед цим володів, вірогідно, сотнями сіл, містечок та міст. Про це свідчать добре досліджені фахівцями сьогодення фінансова та господарська значимість у згадану добу середньовіччя сіл – маєтків та приналежних до них «дворів», «димів» тощо [3,137].

Але якщо для дослідника волинської історії перші три населені пункти, згадані в документі, викликають інтерес лише в контексті більш точної їх ідентифікації, то згадка про четвертий варта більш значної уваги. Адже тут мова однозначно йде про сьогоденне село Печихвости Горохівського району, яке в історичному аспекті в місцевих публікаціях не пов'язується з ім'ям володаря великої Твері князя Михайла Борисовича [2,244]. Тому досить цікавим для нас, сучасних волинян, залишається питання щодо причин виділення цього села князю – втікачу саме на території нинішньої нашої області, та й в цілому – України. Перш за все слід зважити, що першою дружиною цього князя, яка померла на початку 1480-х років, була княжна Софія Семенівна Слонимська, дочка відомого князя Семена Олельковича. Як відомо, тридцятилітнє перебування на чолі Київського князівства Олелька та його сина Семена (з 1455р.) стали останніми десятиліттями князівської слави матері городів руських [10,133]. Саме тому «имение Лососиное» в Слонимському старостовстві та села «Белавичи» і «Гощов» (сучасна Білорусь) могли бути частиною маєтності батька колишньої дружини князя Михайла Борисовича, яку король Казимір надав у користування цьому князю – втікачу [15,51]. Щодо маєтка в с. Печихвости в тодішньому Перемильському повіті на Волині, то варто звернути увагу на ще одну обставину. Тут є цілком очевидним, що обсяг цього надбання навряд чи відповідав величині посагу для внучки Великого князя Литовського. Разом з тим, вивчення волинської історії доби середньовіччя дозволяє висловити наступну гіпотезу. Адже на час прибуття в наш край князя Михайла Борисовича тут ще могли проживати прямі та інші нащадки дружини відомого державного діяча нашого краю князя Свидригайла. Тут слід зважити на давні дружні стосунки цього литовського князя з великим московським князем Василієм Темним та Тверським Борисом ще в часи перебування в Московській Русі в ролі князя - вигнанця. Є відомості, що в 1431 році він у вже зрілому віці одружився на сестрі Великого князя Тверського Бориса й вінчав їх у церкві м. Степані на Рівненщині луцький православний єпископ Матфей [8,153]. Тобто княгиня Анна була рідною тіткою князя - втікача, а тому цілком можливо, що саме в надії на її підтримку князь Борис випросив ще один маєток і на Волині. Разом з тим, якщо зважати, що на час одруження княгині Анни було 20 років, то через 54 роки, можливо, з причин старості чи політичних обставин, вона нічим не змогла йому допомогти. Таким чином її родич - вигнанець міг певний час проживати на Волині і навіть господарювати в своєму маєтку Печихвости, але досить недовго. Можливою причиною цього стали наприкінці 1480-х та в 1490-х

роках системні набіги на Волинь кримських татар, під час одного з яких маєток Печихвости міг бути зруйнований. Підтвердженням цього є повна відсутність більш точних даних, перш за все архівних, про перебування князя Михайла на Волині. Єдині відомі документальні джерела, що свідчать про можливість перебування князя на волинській землі - це згадки в наукових публікаціях про надання йому польським королем маєтності в користування, цілком можливо, лише на час військової служби, як це було в пізніші часи й з князем Андрієм Курбським [13,31]. Крім цього у згаданих джерелах зустрічається ще одна згадка, виявлена в архівах Кракова, про вилучення цієї маєтності в князя Михайла Борисовича та передача маєтку в с. Печихвости в 1507 році шляхтичу Василю Бокію, родоначальнику відомої у майбутньому шляхетської родини на Волині [15,61].

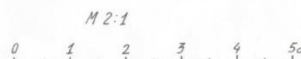
У цілому, якщо проаналізувати всі переглянуті джерела про подальше життя колишнього Великого князя Тверського на території Речі Посполитої, то крім кількох згадок в різноманітних публікаціях з минулих та нинішніх часів, вони нічого більш конкретного про нього не повідомляють [20]. Цілком вірогідними є відомості в окремих дослідженнях про його небажання з різних причин відігравати якусь вагомую політичну роль після смерті в 1492 році свого родича короля Казимира. Можливою причиною могла бути відмова брати участь у триваючих в ті роки литовсько – московських війнах. Значну роль тут відіграла і дипломатична служба Московського князя Івана III, яка настирливо вимагала від Литви політичної ізоляції «зрадника – втікача» тверського князя Михайла. У договорі з Москвою на початку 1494 року великий князь Литовський Олександр обіцяв не випускати свого гостя зі своїх володінь, а в разі виїзду його не приймати назад [13,101]. Відсутність владної та фінансової значимості в умовах тодішньої Речі Посполитої, ймовірно, й призвели до поступової деградації особистості князя Михайла Борисовича і він, як вважається, в 1505 році у віці 52-х років помер [20]. Відомо, що князь не залишив після себе спадкоємця чоловічої статі, і на ньому цей княжий рід припинився. Окремі історичні джерела повідомляють, що, можливо, його єдина донька вийшла заміж за одного з представників князівського роду Радзивілів, але проживала в Несвіжі, що на території нинішньої Білорусі [13,44]. З цієї причини будь - які інші відомості про цю гілку роду князів Тверських на Волині історичні джерела не залишили.

Щодо ж знахідки на території біля села Озденіж Луцького району згадуваної вище монети пуло, карбованої саме в роки правління в Твері князя Михайла Борисовича, то цілком вірогідно, що він втік зі свого княжого міста із кількома дворянами з особистого оточення. Тому він міг когось з них залишити керуючим в згаданому вище маєтку Печихвости, а сам проживати у Вільно чи Кракові. Нащадки цього тверського дворянина могли ще довго зберігати дрібну бронзову монету, знайдену вже в наш час, як згадку про далеку батьківщину. Про це, вірогідно, свідчить отвір на ній з виразними слідами від багаторічного носіння, ймовірно, на ший поряд з натільним хрестиком. Яке відношення мали нащадки або оточення тверського князя Михайла Борисовича до села Озденіж ще залишається нез'ясованим. Можливо, вони могли бувати або ж тимчасово володіти ним. У будь-якому випадку знахідка цієї монети біля села, що згадується в архівних матеріалах ще в 1453 році, цілком допускає таку вірогідність [2,233]. Щодо села Печихвости, то описані вище історичні факти однозначно вимагають перегляду нинішнього датування (1545 р.) як першої писемної згадки про цей населений пункт Волині. Адже, як зазначалося, в 1485 році воно вже існувало, за однією з версій маючи в назві множинну форму від прізвища Печихвіст. Відомою є також легенда про подію, пов'язану з нападом на село татар [2,244].

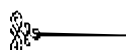
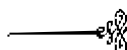
Насамкінець варто зазначити, що саме до таких, дещо дискусійних висновків призвела випадкова знахідка рідкісної для Волині середньовічної монети біля с. Озденіж. Дійсно, історія нашого краю вміщує ще багато своїх маловідомих сторінок, що мають досить проблемний або ж відверто полемічний зміст. Такими є й засвідчені історичними документами факти діяльності чи перебування в нашому краї політичних та релігійних дисидентів державної ваги, незалежно від того, який слід вони тут залишили. Таким був і останній великий князь Тверського князівства, який з політичних обставин залишив свою батьківщину і знайшов свій тимчасовий притулок на Волині. Адже, як зазначалося вище, волиняни в ті часи проявляли толерантність для різних втікачів від будь - якої тиранії. Водночас подальше вивчення поставлених у цьому матеріалі проблем однозначно приведуть уважного дослідника до знахідок нових «білих плям» в історії нашого краю.

1а – 1б. Монета пуло доби великого князя Тверського Михайла Борисовича (1461 – 1485 рр.), знайдена біля с. Озденіж Луцького району. Фото Г. Гулька, 2019 р.

2а – 2 б. Монета пуло доби великого князя Тверського Михайла Борисовича (1461 – 1485 рр.), знайдена біля с. Озденіж Луцького району. Мал. художника В. Мискевича, 2019 р.

Джерела та література:

1. Батюшков П. Волинь. Исторические судьбы юго-восточного края.-Санкт – Петербург: Общественная польза,1879. – С. 94.
2. Бондаренко Г., Кихтюк В.Исторична топоніміка Волинської області: назви населених пунктів. – Луцьк: Надстир'я, 2016. - С. 244.
3. Ворончук І. Населення Волині в XVI - першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники.-Київ: Видавництво ППВФ, 2012. – С.594.
4. Грушевський М. Ілюстрована Історія України. Київ – Львів, 1913. Репринт. відтвор.: Радуга, 1990. - 524 с.
5. Гулько Г. Микола Теодорович про Вербківський монастир св. Троїці та місце поховання князя Андрія Курбського. Минуле і сучасне Волині і Полісся. Ковель і Ковельчани в історії України та Волині. Матеріали ХХІХ Всеукраїнської наук.-істор. краєзн. конференції. – Ковель, 2008. С. 31.
6. Зварич В. Нумизматичний словник. - Львів: Видавництво Львівського університету, 1980. – С. 9.
7. Зимин А. Россия на рубеже XV –XVI столетий. – Москва: Мисль, 1982. – С. 62.
8. Киричук М. Волинь – земля українська. Т. 1. – Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005.
9. Котляр М. Грошовий обіг на Україні доби феодалізму. Київ: Наукова думка, 1971. – 179 с.
10. Литвин В. Історія України. Підручник.- Київ: Наукова думка,2008.- С.244.
11. Охріменко Г., Скляренко Н., Калішук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині.- Луцьк: Видавництво обласна друкарня, 2008. - С.186.
12. Пасюк І. Торгово – грошовий обіг на Волині (ХІ-ХІХст.). – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2016. – 211 с.
13. Соловьев С. Сочинения. Кн. III. История России с древнейших времен. Т.5-6. М.: Мисль,1989. – 782 с
14. Спасский И. Русская монетная система. Историко - нумизматический очерк.- Москва: Учпедгиз.- 1957.- С.46.
15. Собчук В. Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVI століть. Кременець: ММ. XIV, 2014. – С.51.
16. Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В.Словарь Нумизмата.- М.,: Радио и связь, 1982.- С. 11.
17. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Т.1 – Вінніпег: Т-во Волинь, 1984. – 600 с.
18. Щелоков А. Увлекательная нумизматика. Факты, легенды, открытия в мире легенд. М.: Эксмо, 2007. – 384 с.
19. Електронний ресурс: <http://uk.wikipedia.org>. (1648 р.) wiki (с.Галичани Горохівського р-н)
20. Електронний ресурс: <http://www//caravan.tver.ru/html/n594/artikle4php3>.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.20.07>

УДК 94(477.48) «1917–1918»

Oleksandr Demianiuk

Modern research works concerning the events of Ukrainian Central Council era in the territory of Volyn region

The article analyzes the scientific works of contemporary researchers of the period of the Ukrainian Revolution, in particular the period of the Ukrainian Central Council, where military-political and socio-economic events that took place in the territory of the Volyn region (huberniia) are examined. The main focus is on the analysis of studies that cover the periods of stay in the territory of the Volyn region of central state authorities, the struggle between different political forces for power in the territory of Volyn districts (povit) and counties (volost), the participation of local residents in the work of state structures in 1917-1918.

Key words: *Ukrainian revolution, Ukrainian Central Council, historiography, Volyn' region, Volyn' area, Volyn'.*

Дем'янюк О. Сучасні дослідження подій доби Української Центральної ради на території Волинської губернії

У статті аналізуються праці сучасних дослідників доби Української революції, зокрема доби Української Центральної ради, на сторінках яких розглядаються військово-політичні та соціально економічні події, що мали місце на території Волинської губернії. Головний акцент робиться на аналізі праць, в яких висвітлюються періоди перебування на території Волинського краю центральних державних органів влади, боротьба між різними політичними силами за владу у волинських повітах і волостях, участь волинян у роботі державницьких структур упродовж 1917–1918 рр. В період новітньої української незалежності зростає кількість, а головне якість узагальнюючих, історичних, краєзнавчих праць вітчизняних дослідників. Вони охоплюють різні елементи соціально-економічних і військово-політичних подій в українських губерніях, які відбувалися в період Української революції. Ці дослідження дозволяють визначити / уточнити роль окремого регіону в революційних подіях 1917–1921 рр. Адже й до сьогодні тривають жваві дискусії щодо становлення, розвитку та кризи республіканського ладу в 1917–1918 рр. При цьому